

KIHALNI VESZÉLYES

*Lét- és fajfenntartó elmélkedés
egy „olvashatatlan” regény ürügyén**

V A R G A Z O L T Á N

„A világ legnagyobb virága, legnagyobb lipéje – s legkisebb denevére: egyaránt veszélyeztetett. Vagyis az ember – mint pusztítóerő – éppúgy nem szelektív, mint egy kataklizma. Tűzzel, vassal – sőt, vízzel is irt – a homo sapiens. Némelyek alkalmazkodnak hozzá: a balkáni gerle például, vagy a házi veréb – ahogyan katasztrófa-helyzetekhez is néhány faj alkalmazkodni tud. Ám a többség, jaj, képtelen alkalmazkodni az emberhez. Az evolúció lassacskán belerokkan az emberbe, ebbe a geológiai erejű katasztrófába. Lám, *untauglich* lesz az emberre az evolúció.”

Ámen, úgy legyen.

Illetve ne legyen így. Még ha, sajnos, így igaz is. Sőt végzetesen – mivel túlzás nélkül így is mondhatjuk. Nemcsak amiért az ember, mint ahogyan a fentiekből kicsendül, az élő növény- és állatfajok tömegét pusztítva ki, a természetet és azáltal önmagát szegényíti el – pedig hát ez önmagában is épp elég lenne. Hanem mert bolygónkat mind félelmetesebben „uralma alá hajtó” fajunk két változatban is megteremtette a kollektív öngyilkosság lehetőségét a maga számára: nukleáris háborúként éppúgy, mint ökológiai katasztrófa-ként. És hogy a kettő közül melyik az elháríthatatlanabb...? Cseppet sem látszik ugyanis bizonyosnak, hogy a látványosabban apokaliptikusnak tetsző előbbi mondható annak. Főleg ha azt a talán nem túl nagy termet is elképzeljük, amely befogadni képes azokat, akik érte felelősek lehetnek, meg hát annak a bizonyos gombnak a megnyomásához mégiscsak kell néminemű őrület is. Ellentétben az utóbbival, amihez elég, ha „normálisak” maradunk, ha úgy élünk, mint eddig, ha mind létszámban, mind igényeinket tekintve, változatlanul „szaporodunk és sokasodunk”, ha „haladunk” és „fejlődünk”. Mert kell-e külön is említeni vízzeink szennyeződését? Iparvárosaink szmogfelhőit és az ólomterhes benzínbűzt? Csernobilt vagy az ózonlyukat az Antarktisz fölött? Vagy a savas esőket,

* Sebeők János: *Médiúm*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988

a növekvő üvegházhatást – együtt az oxigéntermelő Amazon-vidék és egyéb tájak trópusi erdősegeinek nekivadult pusztításával? Hogy a kataklizmává érlelődés fenyegetése ne hasson merő rémlátásnak. Sem pedig „az ember eddig még minden veszéllyel megbirkózott”-féle mondatok megnyugtatón elleplező közhelynek – éppen amiért logikájuk igencsak gyengécskének tűnik ama kikerülhetetlenséget jelző másikkal szemben, amit a nyitó idézet is sugároz.

És aminek sorsszerűségét akár a biológus Csányi Vilmos könyve, *Az evolúció általános elmélete* is meggyőzően alátámasztja. Nagyon is tudományosan bizonyít rendszerelméleti fejtegetéseivel, melyek szerint az atomos anyag az elemek kialakulásában a jobb szó híján szervesnek, illetve szervesnek mondott molekulák létrejöttében és az élővilág evolúciójában alapvetően ugyanazok a törvényszerűségek mutatkoznak meg, mint az emberi társadalom és azon belül a termelés, illetve a technika fejlődésében. Minden fajta rendszer kialakulásának és továbbfejlődésének végkifejleteként jelölve meg, hogy amikor egy növekvő rendszer felemeszi „paramétereit”, azaz nem táplálkozhat többé környezetéből, óhatatlanul önmagát kezdi „felélni”, egészen a kihunyásban végződő összeomlásig.

Márpedig ilyen rendszer minden élőlény, a legegyszerűbb baktériumtól egészen az emberig, s mint ilyen, menthetetlenül kimúlik táplálék híján. De rendszer minden egyes csillag, maga a Nap is, véges mennyiségű hidrogénkészlete a héliumgyártáshoz szükségképpen kimerül, nem mintha – ahogyan azt *Az ember tragédiájának* írásakor még gondolták – egyszerűen kihűlné. Hanem amikor terméket váltva héliumból sznetet kezd el termelni, akkora hólyaggá fúvódik föl, hogy földgolyónk égi pályáján is túlnyúlik. Több milliárd esztendő múlva, úgyhogy addig majd csak kitalálunk valamit, feltéve, hogy időközben... Mert hát itt a bökkenő. Abban, hogy „Ökolodzsza maharadzsa”, ahogyan regényében Sebeők János földünk egész élővilágának ökológiáját elnevezi, szintén egyfajta rendszer. Meglehetősen ingatag és sebezhető, érzékeny a külső behatásokra. Valamikor a krétakor végén, valamilyen kozmikus karambol következtében, állítólag komolyan meg is sérült, erre ment volna rá az őshüllők nagy része is, így engedve át a terepet az eladdig mellékesként szerénykedő emlősök szabad fejlődéséhez, ama bizonyos ember nevű állatfaj kialakulásának is utat engedve, amely, pardon, *aki* miatt az újabb kataklizma veszélye napjainkban már korántsem „elméleti”, ellenkezőleg: nagyon is választ kívánó.

Választ, amely egyebek mellett... Csakugyan! Miért ne lehetne regényírás is?

*

Kérdés csak, képezheti-e ez igazán regény tárgyát. Nem „túl nagy”-e hozzá? Körüljárhatatlan, parttalan, felmérhetetlen; következésképpen megírhatatlanabb a nukleáris háborúnál is, az atomhalálnál. Annál is inkább, mivel ennek a

kataklizmaváltozatnak megvan már a maga irodalma, sőt álirodalma. Rutinirodalma, konjunkcióirodalma, divatirodalma, ideértve a sci-fit éppúgy, mint a „végső üzenetet” nemegyszer konyhára pénzt hozó módon hordozót, az előre kiszámított hatás által „óva intőt”, éppen a téma kiaknázottságának köszönhetően. Ellentétben az ökológiai katasztrófa kevésbé látványos és akár még „szűznek” is mondható témájával, azzal összefüggésben, hogy valós problémaként, mindannyiunkat s velünk együtt az egész (állítólag csak értünk létező) élővilágot fenyegető, reális veszélyként napjainkban kezd csak igazán kibontakozni, és tudatosodni is, egyelőre aggasztóan kevesekben mindössze. Regénylehetőségként még nem a témavadász profik, inkább a „túlérzékenyek” és megszállottak számára kínálva, dehogyan is a siker ígétét, inkább a megszenvedés, a médiummá válás gyötrelmét zúdítva rájuk. Mintegy a megélve megírás belső kényszerét, a vért izzadását.

Úgy, ahogyan az a fiatal Sebeők János nem kevesebb, mint tíz év alatt megszületett, több mint hatszáz oldalas monstre-regénye esetében is – minden jel szerint – történt. Szükségképpen olvashatatlannal riasztó „szövegregényt” eredményezve.

Mert Sebeők János műve mindenképpen ilyen. „Olvashatatlan.” Illetve olyan, amit annak szokás nevezni.

És „riasztó” is. Rögtön, amint felütjük. Már a szedés képe is. A mindenholnan előbukkanó különböző betűtípusok jelezte kiemelések, mindenekelőtt a verzállal szedett mondatok, mondatrészek, szavak vagy szórészek, hála a kettős vagy éppen többes jelentésűnek szánt „intarziás” megoldásoknak, a szótorzítmányok és -csinálmányok végtelen tömegének, a gyakran kettős zárójelek közé szorított kurzívoknak és „kövéreknek”, mindannak, ami első látásra szemünkbe ötlük. Végeérhetetlen dzsungelt, amazóniai eső-erdőt sejtetve, mindjárt a pereménél azzal fenyegetve, hogy elveszünk benne. Expedícióra csábítón, de visszahőköltetve is: érdemes-e vajon bozótvágó *machettával* kezünkben felfedező útra indulni? Bármennyire igyekezett is a szerző a maga módján tájékozódásunkat „Belépti-nyíl”, „Hősmutató”, „Paralelodramma”, sőt a regény végén még „Rezonanciagörbe” segítségével is megkönnyíteni. Mivel az efféle akár legyintő kedvünket is fokozhatja: ugyan már, ahol ilyesmire van szükség... Ám ahogy eleinte még tétován és botorkálva, mindinkább e nyelvőserdő belsejébe merészkedünk, egyre inkább izgalmasnak is érezzük ezt a behatolást, sőt a maga nemében élvezetesnek. Mindinkább, de mikor hogy, aszerint, hogy ez a szerző által „horrorgröteszknék” nevezett nyelv mikor lesz igazán mondanivaló hordozója, s mikor válik öncélúvá, pusztán nyelvi játékká. Nem utolsósorban annak a „trópus” túlbujánzásnak következtében, ami alighanem abból ered, hogy Sebeők a maga sokszor zseniálisan többértelmű és gyakran szimbolikusnak ható szószüleményeit és mondatfacsmányait („ÚRVICSORA”, „SZEREPném”, ha szeretnének. VÉGETTE MAGAMRÓL MINT IGAZSÁGRÓL LEMONDOTTAM – MIKÉPP HATÁROZATLAN

ÖNMAGÁRÓL EGY BOTSÁSKA IS – HOGY BOTTAL ÜTHESSÉK NYOMÁT, – ÉS NE ŐT AGYON” stb.) nemcsak a bennük rejlő asszociációs lehetőségek maximális kiaknázása érdekében folytatja a lehetséges határokig, hanem mintegy beljük szeretve, rajtuk túljutva is még, olyankor is tovább pergetve őket, amikor már csupán üresjáratokat eredményeznek.

Bármennyire is éppen erre a hősének „skizofrÉNjét” megszólaltató, szenilisen és paralitikusan ható nyelvre, a motyogás látszatára volt is szüksége a kimondhatatlan kimondásához. Egyidejűleg szólaltatva meg a halálfélelmet és siratva el Amazónia pusztuló élővilágát, olyképpen kapcsolva egybe a kettőt, hogy azt végül egynek érezzük – egyetlen és egyetemes halálnak. Olyan közérzetet fejezve ki, melyen belül egyformán egyszerűnek és megismételhetetlennek mutatkozik meg minden élet, és egyformán jóvátehetetlennek minden halál, akár emberhalálról legyen is szó, akár állat- vagy növényhalálról, és ahol egy szerencsétlen béka két kíváncsi kölyök általi „lelket kereső” élveboncoltatását ugyanolyan megbocsáthatatlannak és hátborzongatónak érezzük, mint amilyen megrázónak a regényben megszólaltatott hős nyolcévesen elhunyt kishúga haldoklásának és temetésének emlékét az azt felidéző tudat didergésétől életre keltve. Éppen az egyetemes pusztulás átélésig menő érzékeltetése érdekében mosva el a határokat egyedi és „faji” halál, „meghalás” és „kihalás” között, nemegyszer filozófiai mélységeket is sejtetően – éppen e gagyogás segítségével.

Mert talán egyedül így lehetséges.

*

Vagy talán mégis másképpen? Kevésbé hermetikusan, világosabban? Netán egyenesen érthetőbben szólni arról, hogy Amazóniára, őserdőinek érintetlenségére továbbra is szükség van? Valamennyiünk érdekében, függetlenül attól, távol élünk-e tőle, közel hozzá vagy éppen benne. Amazónia megmentése érdekében agitálni? Annak érdekében mozgósítani, hogy meentsük meg környezetünket, földünkön az élet további lehetőségét? Nem is csupán a magunk számára, hanem valamennyi élő faj érdekében? Önmagukért, „csak hogy legyenek”?

Ezt akarná a szerző? Ezt szolgálná a nyelvi dzsungel? Ezt kísérelné meg nyakatekert makogásával? ... Igen ezt, vagy legalábbis ezt is, nyilvánvalóan, bár természetesen nem közvetlenül. Mindenekelőtt nem annyira tudatunkat célozva meg, inkább a zsigereinket. Tudatunkra is hatva ugyan, de rajta keresztül mélyebbre nyúlva.

Hogy ez aztán mennyire sikerül neki, más kérdés, ám hogy egyáltalán megpróbálhassa, mindenképpen szüksége volt erre a nyelvre. Az örületnek vagy inkább az elhülyülésnek erre a megállíthatatlan motyogására. Pontosabban

szólva a lepusztuló tudat és a „nincs tovább” vacogásának erre a szakadatlan fecsegéskényszerére, akár a pusztulás szuggesztív érzékeltetése érdekében is, ám ugyanígy a két regénybeli sík, a saját alteregójaként megszólaltatott regényfigura és Amazónia összekapcsolása érdekében, az itt és most (még) jelenlévő és a távoli végtelen összekapcsolása érdekében, méghozzá az utóbbi miatt semmivel sem kevésbé. Mert máskülönben hogyan hihetnénk el róla, hogy haldokolva vagy legalábbis súlyos betegen, netán hipochonder kényszerképzetektől gyötörtén az Amazóniában végbemenő erdőirtás, illetőleg földgolyónk bioszférájának pusztulása foglalkoztatja? Ehhez kell az „agyalágyult” nyelv, ahhoz, hogy a figura, túlnövekedve a mindig rutingondolkodást, közönyt és érdektelenséget sugalló „normálisságon”, úgy jelenhessen meg előttünk, mint az emberiség képviselője. Nappal egy anatómiai intézet jámbor, sőt együgyűnek ható kertészeként végzett gyomirtói szorgoskodása miatt éjszaka érezve szorongató büntudatot, amiért e szelektáló munkát végezve életet pusztít, fajokat irt, részt vállal a természet egyensúlyának megbontásában.

Nevével többszörösen is végzetes tévedésre utalón, Horroróczy Errorovits Iririként bemutatkozva.

„Keresztneve” különben egy délkelet-amazóniai folyó neve, valahol Brazíliában, Mato Grosso államban. Mint ahogyan a többi szereplő is jobbára brazíliai földrajzi nevek viselőjeként kel életre Iriri képzetében. Főleg ha valós személyeként bukkannak föl, olyanokként, akik életének valaha részei voltak. Ellentétben képzetének elvont fogalmakat megtestesítő vagy mitológiai képzeteket megszemélyesítő alakjaival: Reinkarnold herceggel, Irreverszibillával, Santa Evolúcia hercegnővel, Styxnével, Reinkháronnal stb., mivel elűzhetetlen rémekként Iriri egyetlen, álmatlanul átforgolódott, átmonologizált, halálfélelemben átremegett és „fantomszülésekkel” terhelt éjszakáját ők is benépesítik. És amelynek folyamán megmentéséért könyörögve a boldogságot hozó kék madár is bekopog hozzá.

Bármennyire földrajzilag „lokalizált” legyen is Iriri, Közép-Európához kötöten, „Ugorország” lakójaként vegetálva, sőt meghatározott, Kiskunságra emlékeztetőn szikós tavakat idéző táj szülöttjeként készülődjön is távozni az árnyékvilágból. Következésképpen valóságos élete és sorsa is van, jobban mondva inkább volt már csak. Mivel azért ennek fő mozzanatai is kitetszenek valamennyire képzet-naplójának fékezhetetlen szóözönéből. Annyi mindenképpen, hogy századunk elején született, elmaradott és nyomorgó környezetben. Írástudatlan anyától és alkoholista apától, jócskán volt része kíméletlen atyai tángálásokban is, az első világháborút gyerekként élte meg, faluszéli nádasokban csatangolva és kertekben almát lopva. Ennél fontosabb, hogy két gyermekét egészen korán elveszítette, úgyszólván testileg-lelkileg beteg öregemberként végül is az utódokban folytatódás illúziója nélkül kell szembenéznie a már karnyújtásnyira levő elmúlással, ezért is válhat számára annak fenyegetése

apokaliptikus méretűvé, betegsége a földgolyó betegségévé. Pontosabban: betegsége teszi fogékonná a világ betegsége iránt, megrokkánása folytán válik képessé bolygónk megrokkánásának megértésére vagy inkább belső átélésére, arra, hogy az élővilág sorsát, még csak nem is emberközpontúan, személyes drámájának tudja érezni. Ennyiben a „lélektani képlet”, legalábbis az illúziókeltés szintjéig, logikus lenne. Mondjuk, talán „külsőleg”, mivel a kételyeket éppen Iriri nyelve támasztja: az a primitív, tájszavakkal, de városi zsargonszókincssel is megtűzdelt, valójában elrontott népnyelv, amit voltaképpen az Iririre rászakadt szituáció képtelensége tesz nyögdcélséssé. Amiért összeroppan a gondolkodás kényszerének súlya alatt, az alatt a súly alatt, amely olyan biológiai, ökológiai, történelmi stb. ismeretanyagból származik, ami egyszerűen nem lehet meg Iririben, legalábbis akkor nem, ha olyan „egyszerű” embernek fogadjuk el, amilyenek az a primitív, de rafináltan kezelt nyelvi alaprétég mutatja, amire a szerző mégiscsak kénytelen ráépíteni ismeretanyagának szókincset, illetve az annak megfelelő és általa konstruált „fedőneveket”, és ami szükségképpen kimondatlanul is átsüt a nyelven.

Ezért hat Iriri kétszeresen is alteregónak. Nemcsak az íróénak, hanem önmagáénak is egyúttal. Mivel félírástudónak tetsző primitívsége, sőt együgyűsége – éppen mert a nyelvben mutatkozik meg – látszólag csupán, felvett modor, groteszk fintor, megjátszott póz. Illetve beidegződéséből adódóan „második én”, s ilyenformán az ironia megnyilvánulása mindenekelőtt. Aból adódóan, hogy amit Iriri el akar mondani, olyan súlyos, nyomasztó és mélyről fakadó, egyben pedig, bármennyire igaz és őszinte legyen is, annyira képtelenségnek tetsző, hogy komolyan lehetetlen beszélni róla. Mint amikor valaki a kinevettetéstől tartva, tréfás modorban, „hülyéskedve” vall szerelmet, hátha így talál mégis meghallgatásra. Csakhogy Iriri nem más-hoz szól vagy másokhoz szól, hanem magában motyogva önmagához, képtelenül kifacsart, „gyengeelméjű” nyelvén megszólalva önmaga előtt bohóckodik, de valahogy úgy, mint aki nem veszi észre, hogy önmaga előtt is megjátssza a hibbantat, mivel rég belehibbant már a hibbantság megjátzásába. Végző fokon abba, hogy átéli a valóság képtelenségét, és amiért, tökéletesen ismerve az összefüggéseket, mindenekelőtt pedig az emberi civilizáció végzetesének tetsző automatizmusát (ezért nem lehet „egyszerű”, képzetlen ember!), mégis szembenéz vele. Sőt szembe is száll. Nem úgy, mint a tudomány beavatottjai, szorgosan egybegyűjtve a mind riasztóbb tüneteket, és mind lázasabban latolgatva a tennivalókat, vagyis riasztva ugyan, de többnyire csak fajunk és civilizációnk fennmaradása érdekében, úgy tekintve a többi fajra és az egész élővilágra, mint számunkra nélkülözhetetlen létfeltételre, hanem az egésznek és benne minden egyes fajnak külön-külön önértéket tulajdonítva. Még csak nem is azért féltve megebzett bioszféránkat, mert ha valamiképpen meglehetnénk nélküle, mégiscsak *elvezítünk* egy csoda-

világot, hanem mert ez a csodavilág *elveszik*, amiért nem lesz már többé. Ezért keres a kiúttalanságból kiutat is. Mintegy a tudományos alapokon álló környezetvédelem és természetmentés szükségképpen emberközpontú, rablógazdálkodáson túltekintő, de mégiscsak haszonelvű szempontjaival is szembe fordulva. Amint az a tudós professzor, Wamp Dog „értekezéséből” is kiderül a regény végén. Mármint abból a tanulmányparódiából egy bizonyos *Selvae Nihilum* nevű „népbetegségről”, ami voltaképpen a természetbe való visszatérés, illetve a természettel való együttélés vágyát jelenti, és amit a nagy tudományú tanulmányíró járványszerűen terjedő, kóros jelenségnek tart. Amiért is a betegség gyógyírja a természet iránti közömbösség kitenyésztésében keresendő. Vagyis:

„Intenzíven kutatjuk, miképpen lehet változatlan intelligenciahányados mellett KIPUSZTÍTANI A DEGENERÁLT EGYÉNEK EMPATOGÉN REAGENSÉT: ama struktúrát, mely a más élőlények sorsába való beleÉLETÉrt, beleÉLŐ képességéért felelős. Ha sikerül, akkor lehetővé válik a természet tetemén való harmonikus, boldog élet – a neki való empatogén kiszolgáltatottság fölötti végső győzelem. ÉLET – TERMÉSZET NÉLKÜL!”

Csak hát a *Selvae Nihilum*-ban szenvedő Iriri teljes ember. Ezért riad vissza Wamp Dog „elméleti megoldásától”. Amiért lelke „nagyobb” annál, semhogy beleférjen abba a kutatási koncepcióba, amely arra épül, hogy „AKINEK NINCS LELKE – tehát az empatogén reagens benne tíz asztrálnál kisebb – az, bármintemű természeti katasztrófától függetlenül is: tünetmentes”.

*

Iriri „empatogén reagense” tehát (vigyázat: véletlenül sem elfogadott tudományos terminusról van itt szó, hanem a szerző leleményes szóalkotásáról, az „empátia” és a „patogén” összevonásáról) nyilvánvalóan „tíz asztrálnál” nagyobb, ezért nem tartozik azok közé, akik Wamp Dog szerint a jövő emberét jelentik, annál kevésbé, mivel ilyen emberek máris „tömegével léteznek”. Vagyis Iririnek lelke van, elszállni, sőt vándorútra készülő lelke. „Megy a LÉLEK vándorÚTra, és a KORSÓ jár a KÚTra”, ismétlődik könyörtelen mementóként többször is a regény befejező szakasza során. Amikor Iriri hiába tér be Rein-karnold herceg állat- és növényboltjába, hiába jelöli meg, melyik faj példányába szeretné beköltöztetni porhüvelyéből távozó lelkét, a kérdéses fajról mindig kiderül, hogy hiánycikk, kihalt már, nem lehet többé számítani rá. Vagyis a korszó, illetve a kor addig jár a kútra, amíg Iriri lelkének végül is nem lesz többé mibe beköltöznie.

Alighanem ez is a regény legszebb, legköltőibb része, mondhatni, itt éri el csúcspontját.

Csak hát bennem ez azokat a valaha Indiáról olvasott sorokat idézi föl, me-

lyek szerint az oda látogató nyugati értelmiséginek ottani értelmiségiekkel megismerkedve kezdetben az a benyomása, hogy minden tekintetben korszerűen és racionálisan gondolkodó emberekkel van dolga, amíg csak olyan nézetekbe is bele nem ütközik, hogy az ország túlnépesedésének okai közt a fejlett világ születésszabályozó gyakorlata is szerepet játszik, mivel az ott újjászületni nem engedett lelkek végül is náluk, Indiában öltenek testet. És ez még csak nem is holmi tréfaként, netán keserűen ironizálva hangzik el, hanem halálos komolysággal. Mivel a reinkarnáció tana, annak alapvető részeként, mélységesen áthatja az egész indiai kultúrát. Napjainkban a nyugati civilizáció felé is sajátosan vonzó erőteret képezve, nyilvánvalóan a racionális és materialista gondolkodás válságával is összefüggésben. Mindazzal összefüggésben, ami bizonyos radikális társadalom(át)alakító kísérletek zsákutcába torkollására, az utópia elvesztésére éppúgy visszavezethető, mint a technikai civilizáció félelmetes „elszabadulására”, a nukleáris önmegsemmisítés fenyegetésére vagy éppen az ökológiai összeomlás veszedelmére. És hát a történelmi tapasztalatok szerint „ilyenkor” az elveszett illúziók kevésbé „nyomós okok” miatt is eredményeztek már transzcendens irányban való tapogatózást. Akárcsak jelenünkben is a vallások bizonyos reneszánszát, és más irracionális irányú kiütkeresést, egyebek mellett a környezetvédő zöldek mozgalmának egynémely áramlatában is megmutatkozva. A helyzet lényegéből fakadóan téve kísérletet az „ész trónfosztására” is, ami nekem valahogy mindig azt az Anatole France-i képet juttatja eszembe, miszerint sötét erdőben botorkálok, kezemben pislákoló méccessel, aztán jön egy teológus, és azt is kiüti a kezemből. Mintegy a méccset kiáltva ki bünbaknak, az emberi értelmet téve felelőssé a törtétekért. Nem mintha nem lenne az is igencsak „hibás”, hiszen az ember végtére is értelmének köszönhetően lett a ... féltő, hogy mégsem annyira a „föld ura”, mint inkább valóban az „evolúció megrokkantója”, s ekképpen könnyen válhat belőle bolygónk ökológiai kollapszusának okozója is, környezetének és önmagának elpusztítója. Mert „MÉGIS ROZOGA FÖLD”. Vagy talán „máris” inkább.

Ám ha értelmünk „eltol” valamit, az okozott bajokat megint csak értelmünk segítségével hozhatjuk helyre, ha egyáltalán helyrehozhatjuk. Némi frivolsággal szólva, a kutyaharapást ebszörével szabálya itt mindenképpen érvényes. Sőt az egyedüli ami még egyáltalán érvényes. Bármennyire igaz legyen is Iriri keserű „kellett nekünk rohamsisak?” felkiáltása, éppúgy, mint szívbe markolónak ható „intelligenciaellenes” lamentálása: „Hiába reszketek, hiába nyarvogok – nem hallják, süketek. Kérném, szerintük egyedüli életbizonyíték: az intelligencia. (...) HOLOTT AZ INTELLIGENCIA AZ ÉLET JELENSÉGE – S NEM AZ ÉLET JELENTÉSE – JAJ. Csak jelenség, életjelenség.” Az is, hogy: „Öntudatlankák, élők – kegyelem néktek hát. A JOG – életre valótok – NE MÚLJÉK ÉRDEMEN – SEM ÉRDEKEN – S EFFÉLE ÉRVEKEN SOSEM.” Minden élő tiszteletet érdemlő tiszteletét sugározva, azt, ami

mindenekelőtt az indiai kultúra – a reinkarnáció tanát valló hinduizmus és buddhizmus – sajátossága. És ami Sebeők művében nem csupán esztétikai értelemben, egyfajta költőiségként van jelen, hanem a jelek szerint „valóságosan” is, sok tekintetben annak üzenetét is meghatározva.

Megítélésem szerint érezhetően kisugározva is a regényből – bármennyire nem tudhatom is, nem befolyásol-e túlságosan itt most az a szerzővel folytatott televíziós beszélgetés, ami különben az én figyelmemet is felhívta a könyvre, és amelynek során a szerző teljes komolysággal vallotta magát a reinkarnáció hívének, méghozzá műve mondanivalójával szoros összefüggésben.

És hát ez is készlet most, mondjuk, talán fennakadásra. Nem amiért, mint minden transzcendenciával, úgy a lélekvándorlással is az a baj, hogy hinni kell benne. Nem is amiért a szerző annak ellenére hisz benne, hogy az intelligenciát az élet jelenségének mondja, következésképpen az intelligencián kívül a tudatot, a tudattalant, végső fokon az egész „lelket” is nyilvánvalóan annak tartva. Mert végtére is „vannak dolgok és és föld között”, s amíg leszünk, számunkra mindig is lesznek. Még kevésbé az a „bajom”, hogy eme hitét a szerző művében is kifejezi – az lenne a baj, ha nem tenné. Hanem amiért számára, de csakis számára, katarzist hozó művével – ahogyan ez az „apokalipszis-irodalom” esetében mindig is lenni szokott – a korábban elviselhetetlenül ránehezedő közérzet súlyt olvasói vállára helyezte át.

És mert a továbbgondolás kényszerét ilyenformán rám is áthárította.

*

Némileg talán még a tudós Wamp Dog szerepét is. Bármennyire nem a „természet tetemén” taposva képzelem is el a kiutat. Mert ha egyáltalán létezik még, arrafelé semmiképp sem vezethet. Illetőleg attól függ, mit is értünk valójában a „természet teteme” alatt. Egyedül az érintetlen, szabadon burjánzó természetet tekintjük-e „élőnek”? Vagy talán az okosan kezelt s meghatározott keretek között tartott és fenntartott természetet is. Mégpedig a szintén kordában tartott emberi civilizációval megfelelő kölcsönhatásban. Nem bizonyos, hogy mindkét fél legnagyobb gyönyörűségére, de hát ami történt, megtörtént, mit lehet tenni. Kérdés persze, hogy ezt is lehet-e.

Mivel a minden élő feltétlen tiszteletének „indiai” útja aligha járható, pusztán elméletben sem. Még ha valamennyi mitikus-vallásos természetszemlélet közül éppen ez, a reinkarnáció tanából fakadó látszik is legközelebb állni a természettudományos ismereteinkből adódóhoz, ideértve az élővilág napjainkban már nyilvánvaló egységét is, szüntelen változását-fejlődését, valamint magát az evolúciót. Amiért, ellentétben a nyugati kultúrvallásokkal (ezúttal az iszlámot is ide kell számítanunk), nem húz választvonalat a „lelkes” ember, illetve a „lelketlen” állat- és növényvilág közé, lévén számára a „lélek” megléte nem a leg-

magasabb rendűek privilégiuma, hanem mindenfajta élet előfeltétele, ezért tűnhet a mind magasabb rendű „gazdalénybe” költöző és ekképpen tökéletesedő lelkek útja, egészen a nirvánaig, az evolúció lelki megfelelőjének. Még ha a belőle adódó erkölcsi parancs, a „ne ölj!” tilalmának általánossá tétele, illetve kiterjesztése legalább az állatvilágra alapvető ellentétben látszik is állni az élővilág és az evolúció valódi természetével: a létért való küzdelemmel és a belőle összehatásként adódó ökológiai egyensúllyal, a táplálékláncnak azzal a szüntelen önmegújuló körforgásával, amelyből végül is tökéletességre törekvő nirvána-keresőkként, de az evolúció győzteseihez sehogyan sem illően (hát még mit nem!) illene kikapcsolódnunk. Mivel ebből az eszményített élővilágképből és a belőle adódó erkölcsi parancsból az következne, hogy a magunk és egymás életét nem kímélve, „kollektíve” vonjuk ki magunkat a forgalomból, természetesen nem nukleáris közreműködés segítségével, nehogy annak fokozatos szétrombolása helyett „egy csapással” pusztítsuk el magunkkal együtt bolygónk egész élővilágát. Másképp viszont ez aligha menne.

Jó kis téboly, ugyebár? Pedig hát radikális megoldásokat kereső európai agyunkkal gondolkodva, a magá módján még logikus is.

Akárcsak az is, hogy bármiféle idealizált élővilágképből kiindulva sehová sem juthatunk el. Legkevésbé az ökológiai civilizációnak ahhoz a víziójához, amelynek úgy kellene különböznie a természeti népek ökológiai társadalmaitól, mint a legmodernebb számítógép teljesítőképességének az egyszerű ismeretétől. Figyelembe véve, hogy egy ilyen civilizáció semmiképpen sem a viszatérést jelentené valami egyszer már volthoz, hanem valami egészen újnak a létrehozását. Önmagunkat, belvilágunkat illetőleg is, „lelkünket” illetőleg, ha úgy tetszik, higgyük bár halandónak vagy halhatatlannak. Civilizált, de „természetbarát” emberfajta alakítva ki, merőben különbözőt attól a természeti embertől, aki nem *szereti* a természetet, mindössze benne él(t), annyit véve el belőle, amennyi kell(ett) neki, belőle kiemelkedve egyre többet, s éppen ezért emelkedve belőle ki, hogy azután, hiányolva, szeretni kezdje. Bármennyire megtévesztő legyen is, hogy a természeti ember, ha hirtelen kiszakítják környezetéből, meggyász belepusztul az elvesztésébe. Mivel a természet szeretete alighanem a múltban is inkább a magaskultúrákban született meg, „emelkedett szellemekben”, olyan agyában és „szívében”, akik helyzetüknél fogva megengedhették maguknak, hogy „szemlélődő fogyasztókként” legyenek részei csak a természetbe való beavatkozás folyamatának, a „mindennapi ölésnek”, ha úgy tetszik. Nyilvánvalóan így, egyfajta felülnézet birtokában kristályosodott ki az indiai szemlélet is, minden élő iránti tiszteletével, „fent” kialakított értékrendként, de „lefelé” is sugározva. Ugyanígy kifelé is: távolabbi térségekben mindinkább módosulva, mostohább világokhoz alkalmazkodva, Tibet zord fennsíkjaához és Mongólia rideg pusztaságaihoz – a túlnyomóan állati fehérjék fogyasztásához. Másfajta dallamra váltva.

Mivel a kultúráknak – Sebeők János szerint, de nemcsak szerinte – dallamuk is van.

Sebeők ugyanis második tévészereplése alkalmával már bizonyos érthető olvasói-kritikusai értetlenségekre reagálva először egy középkori korál dallamát intonálja, majd a műezzin imára szólító énekét énekli el, előírásosan, fejhangon. Mielőtt lényegre tapintóan fejtené ki, hogy a különböző emberi kultúráknak nem csupán művészetük, irodalmuk, tudományuk, fogalmi gondolkodásuk van, hanem dallamuk is, egyfajta belső nyelvük, reflexeinkre ható, beidegződött jelrendszerük értékrendjük továbbadásához és fenntartásához. Tehát az élővilág megőrzéséhez és az ökológiai gondolkodás kialakításához, túl a tudományos ismereteken, ilyesvalamire is szükség lenne. Sajátos, beidegződéseinken is módosítani tudó, új értékrendet belénk ültető, újfajta reflexeket kialakító és fenntartó „zenei világnyelvre” – feltéve, hogy a hallottakat jól értelmezem. És hogy regényével voltaképpen ennek létrejöttéhez szeretett volna hozzájárulni. Hogy ez mennyiben sikerült... de talán ez nem is fontos most.

Olyanféle kérdések mellett legalábbis nem, hogy van-e ilyen „kulturális dallama” technikai civilizációnknak egyáltalán, vagy hogy a világvallások kialakította kultúrkörök nagy érték- és jelrendszere évszázadok, sőt -ezredek folyamán csiszolódott ki, hasonlatosan a folyóvíz által koptatott kavicsokhoz. Ámde nemegyszer a tüzzel-vassal terjesztést követően, kíméletlenül keresztülhajsolt uralkodói döntések, népirtással párosuló térítőhadjáratok, „szent háborúk” nyomán is, amiért az idővel többé-kevésbé háttérbe húzódó, de mindig lecsapni kész erőszak nemzedékek hosszú során át mindig is ugyanazt követelte. Újabb korokban adva át csak helyét a változó célú erőszaknak, a mindig mást akarónak; mert azért arra is gondolhatunk, hogy a különböző új- és legújabb kori „világvallások”, a nagyon is térítő hadjáratok révén terjesztett világ- és emberátalakító programok éppen rövidéletűségük folytán nem tudtak „dallamot” létrehozni. Sajnos? ... Dehogy is, inkább hála istennek. Méghozzá nemcsak azért, mert az erőszaktól egy alapvetően más értékrend elterjedését és belénk való rögződését aligha várhatjuk, legkevésbé úgy, hogy azoknak a kultúráknak a helyébe lépjen, illetve rájuk épüljön, amelyek közül némelyek inkább, mások kevésbé látszanak alkalmasaknak előmozdítani egy elképzelt ökológiai civilizáció létrejöttét. Ámbar vallási gyökereikkel összefüggésben, némileg csüggesztően hat, hogy legkevésbé éppen azok a kultúrák ígéretesek, melyeknek értékrendje a leginkább őrzi a „szaporodjatok és sokasodjatok” belső parancsát – éppen amiért minden élőlény biológiai programja jut benne kifejezésre. Mivel az ökológiai civilizáció követelménye, „távlatilag” legalábbis, riasztó sokasodásunk megfékezését is magában rejti. Nem kevesebbet, mint hogy civilizációnk állandóan és felgyorsultan növekvő, környezetét fogyasztó „nyitott” rendszerből állandó szinten megállapodott, környezetét és önmagát megújító, „zárt” rendszerre alakuljon át. Olyan valamivé, ami szükségképpen

kerül ellentétbe minden élő „kritikátlan” tiszteletével, bármennyire bele kellene épülnie annak a felismerésnek is, miszerint nem egyedül mi, emberek vagyunk élők, s nem is csak azért, mert nem élhetünk más élők nélkül.

Mert még ha nem is mi élünk értük, hanem inkább ők értünk (mert így akarjuk, és másképp nem akarhatjuk), nélkülük ugyan miért és minek. És hát hogyan is? Mindössze kutyuskáink és cicuskáink, haszonállataink és növényeink, automata gépsoraink, robotaink, számítógépeink társaságában?

*

Ezért is nem könnyű ellenállni bizonyos bűnös csábításoknak. Ezért nehéz nem arról álmodozni, milyen szépen és összkomfortosan sülyeszthetnénk bele civilizációnkat a természetbe, ha nem csupán megállapodhatnánk valahol, hanem ha a jelenleginél is sokkal kevesebben lehetnénk. Ha a civilizáció kecskáját törpévé zsugorítva őrizhetnénk meg és az (úgy-ahogy még) érintetlen természet káposztája is megmaradhatna. Amazóniástul és tajgástul is.

Még ha nem is igazán az a kérdés, milyennek is kellene lennie annak a bizonyos ökológiai civilizációnak, inkább hogy minek a helyébe lépne. Illetve minek is kellene módosulnia, még hozzá sietve, a múltbeli kultúrák dallamteremtő alakulásánál sokszorosan gyorsabban. Amiért napjainkban civilizáció és természet kölcsönhatása mind természet- és környezetpusztítóbban működik; logikus fejleményeként a mindmáig törtéteknek, de éppen ezért végletesen paradox módon. Külön az értékrendet hordozó „emberanyag” tekintetében is, lévén, hogy a környezetpusztulásra természetszerűleg ott figyeltek föl leghamarabb, ahol az pusztulni kezdett, a „civilizációs magon” belül, itt is kísérelve meg tenni ellene valamit több-kevesebb sikerrel. Környezetvédelemmel, de nemcsak így, hanem kiszállítva is a szennyezést és rombolást, nemcsak a radioaktív és mérgező anyagokat dobva át a kerítésen, ki a peremvidékekre, hanem a szemetelő és pusztító életformát is eljuttatva oda, ahol, nem utolsósorban a demográfiai robbanás miatt, kapnak rajta. És ahol a fenyegető veszedelmet nem látják még, vagy ha igen már, mit tehetnének – azon túl, hogy őserdőirtással civilizációnk faellátását is biztosítják. Vagy ahol felduzzasztott kecskenyájakat legeltetnek, amíg lehet, nemcsak félsivatagokat változtatva teljes sivataggá, hanem valaha állapotparadicsomként létező, dús fűvű szavannákat is. Lenne tehát kiket új dallamokra megtanítani, éppen csak lesz-e még időnk hozzá?

Napunk hidrogénkészlete alapján igen. Ez tehát rendben is lenne.